

пролітають далі. Ми біжимо, продираємося через імлісті мури морозу, біжимо й біжимо.

Спочатку я думаю, що у Василя є якийсь план, а потім розумію, що то розпука жене його й мене. Розпука й помста.

Я не знаю, чи сказав він це мені, чи, може, воно в моїй власній уяві народилося, але вперто стукають ці слова в моїй голові і штовхають мене всього, як рвучкі удари серця штовхають груди:

— Першого денікінця вбити... першого денікінця вбити... першого де...

Я розумію, що це правильно й розумію, що вб'ю. Ми біжимо далі безлюдними вулицями — він з розкритим стилетом у руці, я — з револьвером. Але коли морозяний вітер тверезить наші розпалені голови, ми обидва бачимо безглуздя цієї сказаної біганини й мовчки повертаємо додому.

Та ми не соромимося нашого сказу. Принаймні мені за Василя не сором. Я знаю, що інакше він пережити не може. Він загубив свого друга й учителя, втратив назавжди того, хто навчив його революції, хто зробив його товаришем Василем.

Другого дня Василь з кількома товаришами виїздить на Білоцерківщину керувати повстанням.

Я друкую підпільну газету й чекаю великої зміни.

Моя мати була стара. **ІІ. ТРЕТЯ ЖІНКА**
Що- правда, їй було лише сорок літ, але єврейські матері в сорок літ уже сиві. Моя мати теж була сива. Сестра ще гралася в ляльок — восьмилітня...

Л. ПЕРВОМАЙСЬКИЙ
(Мінішюра)

Вони не взяли ні матері, ні сестри...

Їх було п'ятеро. Двоє надворі, троє в хаті.

Один у волохатій бурці й великій шапці, вусатий, посміхався весь час доброю усмішкою до мене.

Другий молодий, у френчі... З кешень його френчу

висіло безліч срібних і золотих ланцюжків, кешені були повні годинників.

Третій вивертав шухляди побитого шашіллю пузатого комода й лаявся.

У шухлядах було порожньо.

— Пані козак, — плакала мати, — вже усе забрали...
До нас уже тричі приходили, пані козак...

Так казала вона до третього й краплі холодного поту збігали з її блідого чола.

„Пан козак“ вилаявся, обвів очима кімнату й помітив, що у ній була ще й третя жінка.

Чому не можна заховатися у щілину між дошками підлоги? Для тарганів же там знаходиться місце?

Чому шапки-невидимки існують лише в казках Андерсена та братів Грімів, а не в дійсності?

Вони помітили її, хоч вона й заховалася в найтемніший куток кімнати й сиділа там, тремтючи й клацаючи зубами.

— Не клацай зубами! — в думці кричав я до неї—
Вони почують...

І вони почули, бо вона надто клацала зубами.

Утрюх вони потягли її з кімнати у кухню, кличучи двох, що стояли на дворі.

— Антоне! Сидоре! — кричали. — Ставайте в чергу до жидівки...

Вона йшла, похнюпившись, без слова, а я бачив, як виростали в неї очі. Вона боялась, що очі впадуть з орбіт, і затулилася хусткою — падатимуть у хустку... її очі.

Мати тулила до себе мою сестру, вона боялась... може повернується? Я стояв серед кімнати й серце мені калатало, як п'яниця у замкнені двері чужого приміщення — одчинить!

Та нікому було одчиняти, ніхто не хотів одчиняти — пуста була...

Одчинить!

Грюкнули сінешні двері, і я подумав, що то мов серце, вибухнувши, розірвалось...

Вони протупотіли мимо вікон.

Мати вийшла у кухню.

На тапчані лежала третя жінщина — Двойра.

Двойра була, як мертва, й мати покликкала мене.

Я набрав у рот води й бризнув Двойрі на обличчя. Двойра розплющила очі і знову вони стали виростати у чорні провалля.

— Двоире! Це я... Це я, Двоире!

— Я тебе не знаю...

— Двоиреню! — заголосила мати, а моя маленька сестра теж заплакала. — Двоиреню, вони пішли, щоб їм дорога до чорної ями була... Невже ти не пізнала Аврамчика?

Двойра сіла на тапчані й мовчки подивилася на мене.

— Ой, Аврамчик! — зойкнула вона й накрила хусткою голі ноги. — Ой, Аврамчик...

Потім, мабуть, зрозуміла, що сталося, впала знов на тапчан і завилася.

— Маменю, маменю...

... До нашої хати заходила п'ята група грабіжників.

Ви чуєте? Це — миші. Вони шелестять у кутках старими шпалерами, шарудять у важких масивних шахвах. Я чую дрібне лопотіння прудких лапок у себе під ліжком...

Це — миші... Сьогодні тільки другий день, як пан Яндзіч із сем'єю покинули віллу, а вони вже скрізь з'явились по всіх кімнатах, по всіх залах і коридорах... Вони зграями бігають під підлогою і пищать коротким голодним писком.

Сьогодні вранці, як і що-дня, я відкрив книжкову шахву. Руки мої затрусилась, підкосилась нога і я ледве не впав. Книжку промов Цецерона було попсовано гострими дрібними зубами!..

Ш. В О Н И

ОЛЕСЬ ДОНЧЕНКО

(Аквареля)